

JÓZEF KANIA
*Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja
w Krakowie*

ROLA DORADZTWA W DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNEJ SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO¹

1. Wstęp

Wzrost innowacyjności gospodarki, w tym sektora rolno-spożywczego, opartej na szeroko zakrojonych badaniach naukowych, zwłaszcza w nowoczesnych dziedzinach wiedzy oraz rozwój zasobów ludzkich to dwa priorytetowe obszary wdrażanej strategii lizbońskiej, czyli planu rozwoju przyjętego dla Unii Europejskiej przez Radę Europejską na posiedzeniu w Lizbonie w 2000 r.

Innowacje według J. Schumpetera [Samuelson, Nordhaus 1996] to wprowadzenie na rynek nowego produktu, w sposób różniący się od innych, wprowadzanie nowej techniki lub otworzenie nowego rynku. A. van den Ban [1997] definiuje innowację jako pomysł, metodę, przedmiot, produkt, który uważany jest za nowość, a który niekoniecznie musi być wynikiem badań naukowych. Innowacjami wg tego autora są również nowe metody wspierające decyzje w zarządzaniu, nowe systemy gospodarowania, czy też nowe organizacje społeczne.

W ostatnim okresie zmieniło się pojęcie innowacji, które przekształciło się z pojedynczego wydarzenia w kompleks zjawisk i procesów tworzących nowe wzorce i technologie produkcji [Królewicz 2001]. W założeniach polityki innowacyjnej państwa, miernikami innowacyjności są: wzrost PKB na mieszkańca, wzrost eksportu, zmniejszenie poziomu kosztów wytwarzania, zmniejszenie wskaźnika zużycia maszyn i urządzeń oraz zmniejszenie bezrobocia [Założenia... 1999]. W dokumencie tym określono również, co jest działalnością innowacyjną. Są to prace związane z przygotowaniem i uruchomieniem wytwarzania nowych lub udoskonalonych materiałów, wyrobów, urządzeń, usług, procesów lub metod, przeznaczonych na rynek albo do innego wykorzystania w praktyce. Działalność innowacyjna obejmuje m.in. podnoszenie poziomu organizacji i zarządzania,

¹ Artykuł wygłoszony podczas I Kongresu Nauk Rolniczych Nauka-Praktyce, publikowany w uzgodnieniu z Organizatorami i Autorem.

podnoszenie efektywności przedsięwzięć gospodarczych i jakości produktów. Do działań innowacyjnych zalicza się również podnoszenie poziomu edukacji i wykształcenia, rozwój infrastruktury teleinformatycznej, standaryzację i normalizację oraz ochronę własności przemysłowej i intelektualnej.

Polityka innowacyjna państwa ma sprzyjać budowaniu społeczeństwa informacyjnego, w którym zarządzanie informacją, jej jakość i szybkość przepływu są zasadniczymi czynnikami konkurencyjności we wszystkich działach gospodarki narodowej, zaś edukacja i innowacje budują fundamenty gospodarki opartej na wiedzy [Grosse 2004].

Na podkreślenie zasługuje fakt nowego podejścia do strategii lizbońskiej (od wiosennego szczytu Rady UE w 2005 r.) poprzez kompleksowe (systemowe) podejście do gospodarki opartej na wiedzy, a więc np. inwestowanie nie tylko w badania i rozwój (B+R), ale również w działalność szkoleniową, czy też zmiany w systemie edukacji w powiązaniu z analizą potrzeb gospodarki [Grosse 2005].

Działalność szkoleniowa, informacyjna i doradcza w sektorze gospodarki żywnościowej to główne funkcje doradztwa rolniczego świadczonego w różnej proporcji przez ośrodki doradztwa rolniczego w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej.

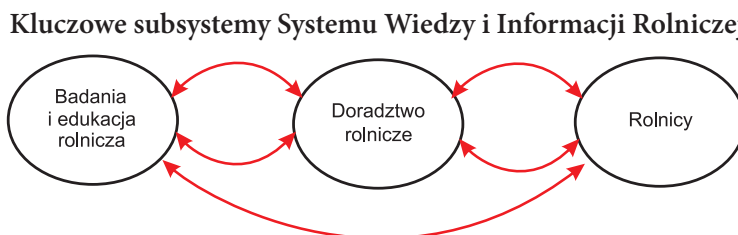
Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie roli doradztwa rolniczego we wdrażaniu i upowszechnianiu innowacji rolniczych prowadzących do rozwoju i wzrostu konkurencyjności rolnictwa i całego sektora rolno-żywnościowego.

2. Doradztwo w Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej i jego rola

Podejście klasyczne

System Wiedzy i Informacji Rolniczej (SWIR) definiowany jest jako „Osoby, sieci i instytucje oraz kontakty i relacje między nimi, zajmujące się tworzeniem, gromadzeniem, selekcją, przetwarzaniem, integrowaniem, przekazywaniem i wykorzystywaniem wiedzy i informacji w celu zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich” [Röling i Engel 1991]. System ten tworzą trzy kluczowe subsystemy: badania i edukacja rolnicza, doradztwo rolnicze oraz rolnicy (rysunek 1).

Rysunek 1

Źródło: [Röling i Engel 1991].

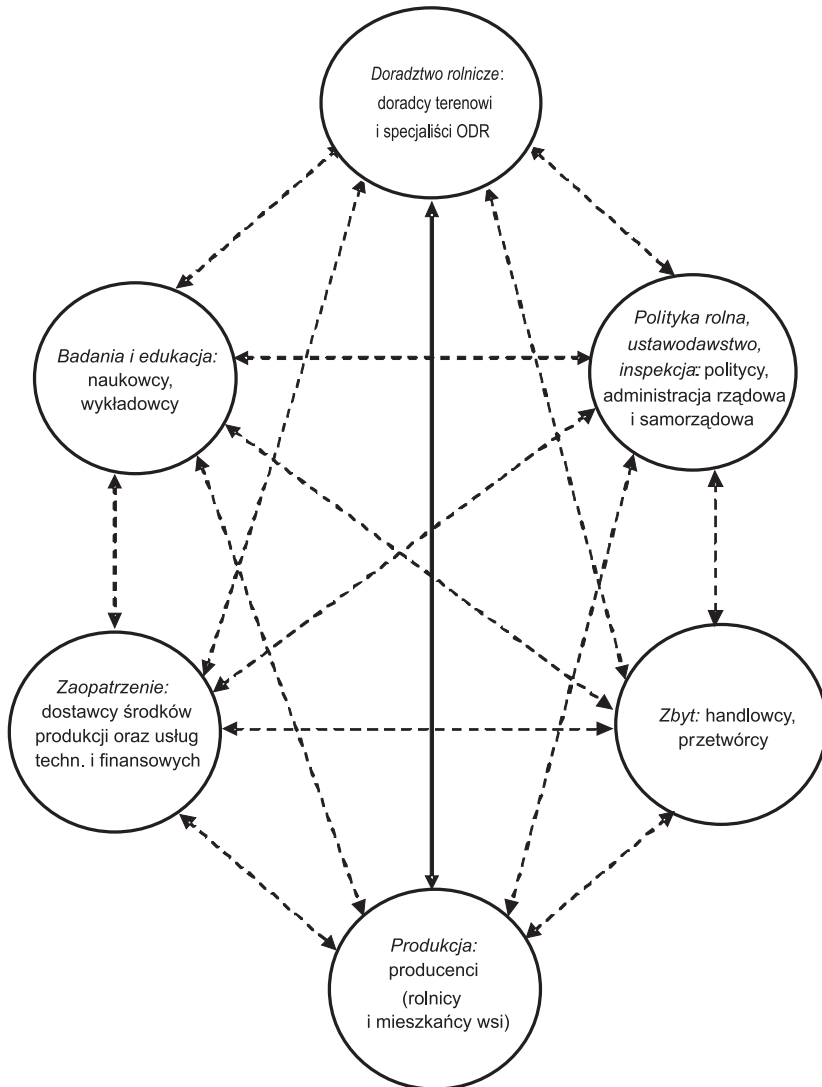
Podejście systemowe

System Wiedzy i Informacji Rolniczej zdefiniowany przez Bank Światowy oznacza „System ludzi i instytucji, który generuje wiedzę i informację oraz transferuje je i wykorzystuje w praktyce rolniczej” [Future... 2003]. W znaczeniu praktycznym, to po prostu system wspomaganie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich [Wilkin 2002, Adamowicz 2005].

Jak ilustruje to rysunek 2, obejmuje on sześć głównych ogniw, wzajemnie od siebie zależnych, reprezentowanych przez różne podmioty. Są to:

1. *Produkcja*: reprezentują ją przede wszystkim rolnicy – właściciele gospodarstw rolnych bądź dzierżawcy, ale również menedżerowie zarządzający gospodarstwami będącymi własnością innych osób. Rolników należy postrzegać w systemie wraz z rodzinami i całą społecznością danej wsi, w której zamieszkują.
2. *Zaopatrzenie*: organizacje lub instytucje, osoby fizyczne lub prawne – dostawcy środków i usług, którzy zaopatrują rolników w środki produkcji, tj. w nawozy, środki ochrony roślin, nasiona, zwierzęta hodowlane, maszyny, a także udzielają pożyczek i kredytów oraz wypłacają dopłaty, dotacje, itp.
3. *Sprzedaż/marketing*: osoby fizyczne i prawne, organizacje producenckie i przedsiębiorstwa, które skupują produkty rolnicze, magazynują, sortują, przetwarzają, transportują, sprzedają w hurcie i detalu.
4. *Polityka rolna, ustawodawstwo, inspekcja*: politycy, urzędnicy administracji państwowej i samorządowej oraz inspektorzy. Są oni odpowiedzialni za kształt polityki rolnej, obowiązujące prawo i jego egzekwowanie w zakresie jakości, higieny, bezpieczeństwa, ochrony środowiska itp.
5. *Badania i edukacja*: naukowcy, wykładowcy i nauczyciele szkół rolniczych, zajmujący się generowaniem nowej wiedzy, by systematycznie wzmocnić system (innowacyjność), analizą efektywności stosowanych technologii produkcji, rozwijaniem sposobów zarządzania w poszczególnych ogniwach systemu oraz wszechstronnym i specjalistycznym kształceniem nowych kadr dla wszystkich elementów tego systemu.
6. *Doradztwo rolnicze*: doradcy terenowi i specjaliści zajmujący się informacją rynkową, upowszechnianiem innowacji rolniczych, ekonomicznych, organizacyjnych, edukacją ustawiczną oraz rozwiązywaniem problemów praktyki rolniczej, obejmującej nie tylko ogniwo produkcji, ale również zaopatrzenie i sprzedaż, we współpracy z przedstawicielami nauki.

Rysunek 2

Ogniwa funkcjonalne i ich powiązania w Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej

Źródło: opracowanie własne.

Każdy z tych elementów systemu jest słabiej lub silniej związany z innymi. Dlatego uważa się, że każda zmiana w jednym ogniwie systemu musi spowodować określone skutki w pozostałych ogniwach i odwrotnie. Nie można na przykład

twierdzić, że tylko nauka jest w stanie rozwiązać wszelkie problemy niedostatku żywności na świecie, czy też, że tylko dobry system doradztwa rolniczego może efektywnie wykorzystać rezultaty badań naukowych. Wszystkie ogniwa są ważne i muszą współdziałać, by rozwój wsi i rolnictwa mógł postępować zgodnie z założeniami strategicznymi polityki rolnej i strukturalnej.

Zatem doradztwo nie może funkcjonować samo dla siebie, w oderwaniu od pozostałych ogniw Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej. Współdziałanie z nimi jest niezbędne, by mogło ono w pełni wykorzystać swoje możliwości. Nie można również doskonalić samego doradztwa bez doskonalenia systemu badań naukowych i mechanizmu łączącego je z doradztwem, jak również nie można doskonalić zarządzania doradztwem bez możliwości wpływania rolników na jego program i ocenę uzyskiwanych efektów.

Krytycznymi ogniwami w Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej są lokalne organizacje pośredniczące, tj. ośrodki doradztwa rolniczego, izby rolnicze, oddziały terenowe ARiMR, ARR, ANR, samorządy gminne i powiatowe, banki, szkoły rolnicze i inne, wykorzystujące zarówno tradycyjne, jak i zaawansowane technologie informatyczne (telefon, faks, e-mail, internet, intranet, portal korporacyjny), a także klasyczne i nowoczesne metody i techniki pracy doradczej [Fukuyama 2005, Kania 2007].

Kluczowymi elementami przepływu wiedzy i informacji w tym systemie są [Future... 2003]:

- ważność informacji zwrotnej oraz przepływ informacji na każdym etapie systemu,
- ważność organizacji pośredniczących, które w imieniu rolników mogą stanowić pomost pomiędzy zaawansowanymi a tradycyjnymi technologiami informatyczno-komunikacyjnymi,
- różnorodność organizacji, które są częścią systemu, połączonych poprzez technologie informatyczno-komunikacyjne, stwarzające nowe źródła informacji dla rolników, przedsiębiorców i społeczności lokalnych.

3. Analiza modelowa powiązań nauki i doradztwa z praktyką rolniczą w aspekcie ewolucji roli i umiejętności doradców

Analizując istniejące koncepcje powiązań nauki i doradztwa z praktyką rolniczą, można wyróżnić trzy modele tych powiązań: model transferu technologii, model społecznej interakcji oraz model rozwiązywania problemów. Dwa ostatnie modele stanowią alternatywne podejścia w działalności doradczej, które podjęły się wdrażać publiczne organizacje doradcze, celem poprawy efektywności i skuteczności pracy doradczej oraz lepszego dostosowania się do potrzeb klientów.

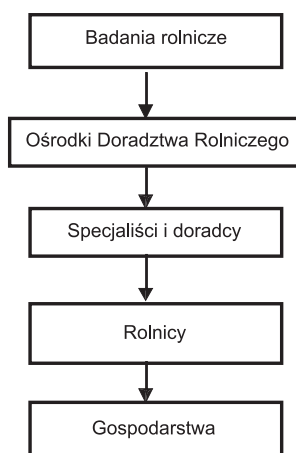
Model transferu technologii

Stwierdzenie, że „Naukowcy kreują wiedzę, doradcy przekazują ją rolnikom, a rolnicy wykorzystują ją w praktyce” jest jednym z założeń współczesnego systemu upowszechniania wiedzy rolniczej w różnych krajach świata [Ban i Hawkins 1997]. Odnosi się ono do tradycyjnej roli organizacji doradczej, charakterystycznej obecnie dla krajów mniej uprzemysłowionych, polegającej na transferze technologii (TOT – Transfer of Technology). Punktem wyjścia jest tutaj opracowanie nowej technologii w jednostce naukowo-badawczej, a następnie jej wdrożenie i upowszechnienie w praktyce. Ten sposób powiązań nauki z doradztwem i praktyką znany jest w literaturze jako model badawczo-wdrożeniowo-upowszechnieniowy [Havelock 1969]. Obejmuje on następujące fazy: badania podstawowe, badania stosowane, rozwój technik i technologii produkcji, wdrażanie, upowszechnianie. Doradztwo traktowane jest w tej koncepcji jako część Systemu Technologii Rolniczej (Agricultural Technology System – ATS) [Swanson i Claar 1984] lub jako część Systemu Rozwoju Rolniczego i Transferu Informacji (Agricultural Development and Information Transfer System – ADITS) [Rivera 1991].

Przepływ informacji odbywa się w tym tradycyjnym modelu od jednostki naukowo-badawczej do ośrodka doradztwa rolniczego i rolnika, z góry w dół (rysunek 3). Wadą jego jest brak przepływu informacji zwrotnej od rolników do doradców i naukowców, co współcześnie kojarzy nam się z badaniami marketingowymi wśród klientów doradztwa, czyli rozeznaniem ich potrzeb i oczekiwań. W modelu tym nie uwzględnia się ponadto roli badań socjologicznych, psychologicznych, polityki rolnej i ekonomicznej, a także funkcjonowania całego otoczenia instytucjonalnego wsi i rolnictwa.

Rysunek 3

Uproszczony schemat przepływu wiedzy i informacji w modelu transferu technologii

Źródło: [Ban i Hawkins 1997].

Doradcy działają w modelu transferu technologii jak specjaliści (naukowcy), zafascynowani posiadaną wiedzą (wynikami swoich badań), chcący, by klienci dostosowali się do oferowanej przez nich informacji czy porady. Informacja czy też sposób jej przekazu nie może być kwestionowana z uwagi na wysoki status doradcy (naukowca, eksperta). Częste pytanie doradców brzmi: „Dlaczego oni (rolnicy) nie stosują tego, co ja im proponuję?”. A bez dostosowania informacji i porady do potrzeb i możliwości danego rolnika oraz znajomości jego cech osobowych skuteczność pracy doradczej będzie niska.

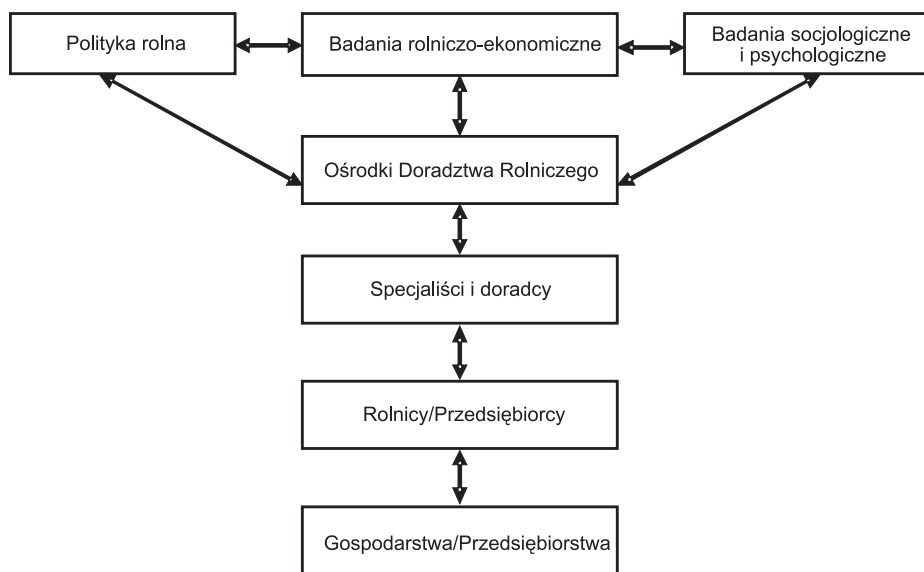
Model społecznej interakcji

Przeptyw wiedzy i informacji w modelu społecznej interakcji przedstawiono na rysunku 4. W modelu tym wykorzystuje się teorię dyfuzji innowacji Rogersa [1995] oraz informację zwrotną od rolników do doradców, naukowców i polityków, a przede wszystkim uwzględnia się potrzeby i oczekiwania klientów doradztwa.

Powiązania powyższe mają swoje odzwierciedlenie w koncepcji doradztwa w USA, gdzie jest ono częścią Programu Rozwoju Rolnictwa (Agricultural Process Development Program – APDP), realizowanego przez stanowe uniwersytety rolnicze, a także w nowoczesnej koncepcji doradztwa jako ogniwa Systemu Wiedzy Rolniczej i Informacji – (Agricultural Knowledge and Information System – AKIS) [Bunting 1986, Röling i Engel 1991].

Rysunek 4

Uproszczony schemat przepływu wiedzy i informacji w modelu społecznej interakcji

Źródło: [Ban i Hawkins 1997].

W modelu społecznej interakcji mamy do czynienia z marketingowym podejściem do badania potrzeb i upowszechniania innowacji, zaś określona forma i metoda doradztwa dostosowywana jest do konkretnego odbiorcy lub grupy odbiorców, którzy reagują na innowacje w bardzo różny sposób. Wśród grup odbiorców przyjmujących innowacje rolnicze po raz pierwszy wyróżnia się innowatorów, stanowiących 2,5% populacji, wcześniej adaptujących nazywanych również pionierami, rolnikami postępowymi lub liderami opinii, stanowiącymi tzw. „prawe ramię” doradców, których jest 13,5%, wczesną większość – rolników dość postępowych, nazywanych inaczej naśladowcami – 34%, późną większość – rolników dość tradycyjnych – 34% oraz maruderów – rolników opieszających – 16% [Rogers 1995]. Umiejętność rozeznania przez doradcę poszczególnych grup odbiorców wśród populacji rolników w rejonie swojego oddziaływania, a zwłaszcza wyłonienie grupy liderów opinii, może znakomicie ułatwić przekaz informacji i udzielanie porad oraz zwiększyć oddziaływanie na inne grupy rolników.

Doradcy w tym modelu pełnią rolę edukatorów w zakresie specjalistycznej wiedzy fachowej, posiadających przy tym znakomite umiejętności pedagogiczne i marketingowe.

Model rozwiązywania problemów

W nowoczesnej koncepcji doradztwa dużą uwagę przywiązuje się do trzeciego modelu rozwiązywania problemów przy wykorzystaniu podejścia uczestniczącego. Punktem wyjścia w tym modelu jest problem klienta, inicjowany przez niego lub przez doradcę a nie rezultat badań czy innowacja. Problem ten rozwiązywany jest wspólnie przez doradcę i rolnika na zasadzie partnerskiej współpracy, dzielenia się informacją, przy czym ostateczną decyzję podejmuje klient.

W przypadku stosowania metod doradztwa grupowego należy pamiętać, by łączyć rolników w tzw. grupy celowe – grupy rolników posiadających ten sam bądź podobny problem. Ich wspólne z doradcą czy specjalistą zaangażowanie w proces rozwiązywania danego problemu zazwyczaj przynosi bardzo pozytywne efekty.

W modelu rozwiązywania problemów mamy do czynienia z doradcą-facilitatorem, posiadającym znakomite umiejętności socjotechniczne (znajomość metod rozwiązywania problemów, pracy w grupie, przewodzenia w grupie, rozwiązywania konfliktów, osiągania konsensusu, ustalania priorytetów, technik pracy grupowej itp.), pozwalające na włączenie do procesu rozwiązywania problemów tych, którzy te problemy posiadają [Ban 2001].

Analizując powyższe modele nie można stwierdzić, że jeden z nich jest dobry, a inny nie. Każdy z nich może okazać się skuteczny, jeżeli zostanie użyty adekwatnie do zaistniałego problemu. W ostatnich latach model rozwiązywania problemów stosowany jest coraz częściej przez organizacje doradcze, zwłaszcza te o charakterze prywatnym i komercyjnym. Jest to spowodowane m.in. świadomością niepożądaných skutków wielu innowacji oraz faktem, że wiedza i doświadczenie

rolników i przedsiębiorców są bardzo ważnym fundamentem do opracowywania dobrych rozwiązań problemów.

4. Cechy efektywnego systemu doradztwa rolniczego oraz warunki i czynniki jego doskonalenia

Z badań i doświadczeń autora wynika, że każdy system doradztwa rolniczego powinien charakteryzować się następującymi cechami [Kania 2007]:

- 1) zdolnością do zaspokajania potrzeb odbiorców usług doradczych oraz uczestników systemu doradztwa co wymaga:
 - ścisłego powiązania doradztwa z nauką, dającego w efekcie:
 - lepsze jakościowo porady,
 - lepsze rozeznanie potrzeb badawczych i doradczych,
 - lepsze rozwiązania technologiczne oraz bardziej efektywne zarządzanie gospodarstwami rolniczymi z uwzględnieniem potrzeb rynku,
 - wsparcie doskonalenia zawodowego producentów i mieszkańców wsi,
 - szybkie docieranie do źródeł informacji o wynikach badań,
 - możliwość korzystania z porady u wysokiej klasy specjalistów w tym również pracowników instytutów naukowo-badawczych i uczelni rolniczych;
 - społecznej identyfikacji potrzeb oraz opiniowania wykonywanych zadań doradczych, co poprawi efektywność środków finansowych przeznaczonych na działalność doradczą i upowszechnieniową;
 - wzmocnienia rangi ośrodków doradztwa rolniczego poprzez stworzenie lepszej bazy informacyjnej, specjalistycznej (laboratoria komputerowe i analityczne) oraz szkoleniowej, co wzmocni wiarygodność doradców i oferowanych przez nich usług;
- 2) zdolnością do efektywnego działania przy ograniczonych środkach przez dopasowanie systemu do istniejących realiów organizacyjnych i ekonomicznych w rolnictwie oraz przeniesienie niektórych kosztów usług doradczych na tych klientów, którzy osiągną z nich bezpośrednio korzyści finansowe;
- 3) elastycznością, czyli zdolnością do rozwoju i przeobrażeń uwzględniających nowe potrzeby reformowanej gospodarki, zwłaszcza wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich;
- 4) wysoką oceną oraz pozytywnym wizerunkiem w oczach potencjalnych klientów; system musi być przyjazny dla klientów dzięki profesjonalnemu wykształceniu doradców, ich wiarygodności i szybkiemu reagowaniu na potrzeby doradcze rolników.

Konieczne jest również lepsze wykorzystanie przez doradztwo wyników badań, co wymaga wywołania:

- autentycznego zapotrzebowania doradców na wyniki badań naukowych, pomoc doradczą i konsultacje naukowców;

- zainteresowania pracowników nauki efektami zastosowania wyników ich badań w praktyce gospodarczej poprzez:
 - uwzględnienie w ocenie dorobku naukowego wyników uzyskiwanych we współpracy z praktyką rolniczą,
 - wynagradzanie osób i zespołów podejmujących się rozwiązania problemów zgłaszanych przez ODR, izby rolnicze, szkoły rolnicze, administrację państwową i samorządy terytorialne (np. honoraria, granty, zadania zlecone itp.).

O efektywności doradztwa decydować będą następujące czynniki [Ban i Hawkins 1997, Kania 2007]:

- dobrze przygotowana kadra zarządzająca organizacją doradczą;
- wysokie kwalifikacje specjalistów doradztwa;
- dobry program podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracowników doradztwa;
- ścisła współpraca doradztwa z nauką;
- dostępność niezbędnych środków finansowych;
- ścisła współpraca dyrekcji ODR i pracowników doradztwa z radami społecznymi reprezentującymi interesy klientów doradztwa oraz z izbami rolniczymi reprezentującymi interesy rolników;
- aktywna praca doradcza oparta na zaplanowanych programach doradczych, ich monitorowanie i ocena;
- aktywne uczestnictwo rolników i mieszkańców obszarów wiejskich w planowaniu i realizacji programów doradczych.

Biorąc powyższe pod uwagę należy stwierdzić, że kierunki doskonalenia doradztwa rolniczego w naszym kraju powinny obejmować:

- wzmocnienie roli doradztwa rolniczego przez wprowadzenie systemu rejestracji i akredytacji doradców uwzględniającego specjalistyczne kwalifikacje oraz wprowadzenie w życie proponowanych przez rząd nowych zasad wynagradzania pracowników doradztwa;
- doskonalenie współpracy ODR z ARiMR we wdrażaniu instrumentów WPR i polityki strukturalnej UE, a także z innymi organizacjami i instytucjami pracującymi na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich, zwłaszcza z izbami rolniczymi;
- konieczność doskonalenia zarządzania czynnikiem ludzkim (kadrami ODR), programami doradczymi i projektami o charakterze doradczym bądź edukacyjnym oraz finansami jednostek doradczych;
- wzmocnienie powiatowych biur doradczych zarówno jeśli chodzi o wyposażenie, jak i kadrę specjalistyczną. Wszyscy doradcy techniczni powinni posiadać wyższe wykształcenie rolnicze i specjalizację zawodową dopasowaną do kierunków produkcji rolniczej w danym regionie. Powinni oni również posiadać określone umiejętności praktyczne i doświadczenie za-

- wodowe oraz, co jest ogromnie ważne w doradztwie, umiejętność komunikacji z klientami. Nowi doradcy powinni pochodzić ze środowisk wiejskich, najlepiej z gospodarstw rolniczych lub mieć zaliczoną praktykę zawodową w gospodarstwie rolnym w kraju bądź za granicą oraz staż pracy w produkcji rolniczej, przetwórstwie rolnym lub instytucjach okołorolniczych;
- opracowanie, promocję i wdrożenie zasad dobrej praktyki doradczej w zakresie świadczenia odpłatnych usług doradczych na rzecz rolników – upowszechnienie wśród rolników cennika usług, pakietów usług, wyposażenie wszystkich biur powiatowych w kasy fiskalne, wdrożenie procedur sprzedaży usług doradczych, wystawianie kwitów i rachunków, rejestrację przychodów gotówkowych, dokonywanie i rejestrację przelewów itp.;
 - w przypadku ograniczenia dotacji budżetowej, co jest raczej nieuniknione, opracowanie i realizację zespołowych oraz indywidualnych planów przychodów pieniężnych oraz wprowadzenie premii motywacyjnych dla tych, którzy przynosić będą organizacji doradczej największe dochody. W ten sposób, być może, wyeliminuje się bądź znacznie ograniczy złą praktykę, jaką jest przyjmowanie zapłaty od rolników za wykonanie określonych usług doradczych w sposób nieformalny;
 - nadanie właściwej rangi i kompetencji Społecznym Radom Doradztwa Rolniczego w zakresie planowania programów doradczych (ustalania priorytetów), monitorowania działań doradczych i oceny pracy doradców. Winny one reprezentować interesy rolników (udział i kompetencje przedstawicieli izb rolniczych w Radach powinny być autentycznie duże), mieszkańców wsi (przedstawiciele marszałka, sejmiku, starostów, wójtów) oraz rządu (zadania ministra rolnictwa i wojewodów). Szczególnie ważne jest wzmocnienie w Radzie przedstawicieli izb rolniczych, bowiem nie można doskonalić zarządzania doradztwem rolniczym bez możliwości wpływania rolników, głównych klientów doradztwa, na jego program i ocenę uzyskiwanych efektów.

5. Wnioski

Dokonana w niniejszej pracy ocena pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- 1) Doradztwo rolnicze w Polsce działa na rzecz stosunkowo małych i zróżnicowanych pod względem produkcyjnym i ekonomicznym gospodarstw, w sytuacji znaczącego ubóstwa oraz faktycznego i ukrytego dużego bezrobocia na wsi. W tej sytuacji jest ono kluczem do kreowania oczekiwanych przemian ekonomicznych w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Wyniki badań pokazują, że zakres jego oddziaływania wychodzi poza tradycyjne rolnictwo i gospodarstwo rolnicze, obejmuje także gospodarstwa wielkoobszarowe, drobnych przedsiębiorców i bezrobotnych. Dobre wykorzystanie kredy-

- tów i pożyczek z ARiMR, programu SAPARD, dopłat bezpośrednich oraz innych instrumentów WPR i polityki strukturalnej dowodzą skuteczności oddziaływania doradców rolnych na swoich klientów, a szerzej doradztwa rolniczego na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich.
- 2) Globalizująca się gospodarka żywnościowa stawia nowe, konkurencyjne wyzwania przed wszystkimi ogniwami Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej w Polsce. Dotyczy to różnych organizacji, instytucji, także polityków, urzędników, a zwłaszcza naukowców i doradców, reprezentujących sześć podstawowych ogniw systemu wiedzy – produkcji, zaopatrzenia, sprzedaży, polityki rolnej, badań i edukacji oraz doradztwa rolniczego. Każdy z tych elementów systemu jest słabiej lub silniej powiązany z innymi. Wszystkie one tworzą System Wiedzy i Informacji Rolniczej, dlatego są bardzo ważne i wymagają współdziałania oraz posiadania dobrej, wiarygodnej i coraz bardziej selektywnej informacji, której obieg najlepiej odzwierciedla model społecznej interakcji. Doskonalać ten system należy pamiętać, że ostatecznym jego beneficjentem jest producent żywności (rolnik lub przetwórcza), który rozwijając swoje gospodarstwo, poprzez podejmowanie trafnych decyzji, zmienia obraz rolnictwa i wsi polskiej.
 - 3) Przepływ wiedzy i informacji od nauki i polityki, przez doradztwo, do praktyki rolniczej (rolników) i odwrotnie jest niezwykle ważnym zagadnieniem w procesie zmian społeczno-ekonomicznych, zwłaszcza we wzmacnianiu kapitału ludzkiego w rolnictwie. Doradcy z organizacji doradczych mają do spełnienia szczególne i bardzo trudne zadanie – osiągnięcie pozytywnych zmian w zachowaniu rolników (zmiana postaw i filozofii ich myślenia). To bowiem nie politycy, naukowcy czy doradcy zmieniają rolnictwo, ale właściciele gospodarstw poprzez rozwiązywanie określonych problemów i podejmowanie trafnych decyzji. Osiągnięcie tych zmian będzie jednak niemożliwe bez doradców posiadających gruntowną specjalistyczną wiedzę techniczną i ekonomiczną oraz umiejętności komunikowania się z rolnikami i otoczeniem rolnictwa, a także bez znaczącego wsparcia doradztwa, nauki i rolnictwa ze strony państwa (UE) oraz doradztwa ze strony nauki.
 - 4) W Polsce nie ma dotychczas dobrze funkcjonującego Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej. Pomimo istnienia większości z wyszczególnionych w nim instytucji i organizacji, brak wzajemnych i faktycznych powiązań uniemożliwia ich współdziałanie oraz funkcjonowanie jako systemu. Sprawia to również, że tworzenie wiedzy rolniczej odbywa się często w oderwaniu od potrzeb i oczekiwań jej odbiorców. Dlatego efekty funkcjonowania różnych instytucji i organizacji, działających najczęściej w rozproszeniu bądź całkowitej izolacji, zajmujących się badaniami przyczynkarskimi są gorsze, niż można by oczekiwać, biorąc pod uwagę wielkość i jakość posiadanego potencjału intelektualnego.

- 5) Uczelnie rolnicze i instytuty naukowo-badawcze nie w pełni wykorzystują swój potencjał intelektualny w procesie urynkowienia gospodarki, wspierania demokratyzacji życia społecznego i decentralizacji zarządzania. Instytucje te, w ramach prowadzonej edukacji i badań, nie wykorzystują również wystarczająco nowych szans rynkowych w tworzeniu wartości dodanej i dywersyfikacji produktów w sektorze żywnościowym oraz we wzroście możliwości surowcowych w rolnictwie. Jednym z powodów tego stanu rzeczy jest fakt, że nauki socjo-ekonomiczne, w tym doradztwo, są wciąż niedoceniane w programach nauczania wyższego szkolnictwa rolniczego. Absolwentom uczelni rolniczych brakuje cech przywódczych oraz umiejętności wpływania na innych, umiejętności pracy z ludźmi, znajomości metod i technik stosowanych w komunikacji społecznej, potrzebnych, by efektywnie wykorzystać swoją wiedzę fachową.
- 6) Wzrost sprawności działania doradztwa rolniczego w Polsce osiągany jest głównie przez wykorzystywanie wewnętrznego potencjału ODR. Zdaniem autora, ulega on wyczerpaniu i nie jest możliwe sprawne wykonywanie wszystkich przypisanych doradztwu zadań. Sytuacja taka musi ulec zmianie, stąd też konieczność poszukiwania nowych rozwiązań organizacyjnych i funkcjonalnych. Powinny one zapewnić lepsze wykorzystanie bogatego potencjału intelektualnego, umiejscowionego przede wszystkim w nauce i szkolnictwie wyższym. Jest to podstawowy warunek pomyślności procesów restrukturyzacji i modernizacji sektora rolnego oraz zapewnienia jego konkurencji z rolnictwem innych krajów Unii Europejskiej.

LITERATURA

1. Adamowicz M. (2005): Zjawiska i procesy globalne a rozwój wsi i rolnictwa w Polsce. [W:] Polska wieś 2025 – wizja rozwoju. Red. J. Wilkin. Fundusz Współpracy, PAN IRWiR, KER PAN, Warszawa, 119–126.
2. Ban van den A.W. (1997): Changing ideas on agricultural extension – a global perspective. *Journal of Extension Education*, 8, 2, 1638–1647.
3. Ban van den A.W. (2001): The contribution of extension to rural development. [W:] 50 years of Hohenheim extension studies. Red. V. Hoffmann. Margraf Verlag, Weikersheim, Germany, 23–36.
4. Ban van den A.W., Hawkins H.S. (1997): Doradztwo rolnicze. Wyd. I pol., MSDR zs. w AR, Kraków
5. Bunting A. H. (1986): Extension and technical change in agriculture [W:] Investing in rural extension: strategies and goals. London and New York, Elsevier, UK. 37-51.
6. Fukuyama F. (2005): Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI wieku. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań

7. Future directions in agriculture and information and communication technologies (ICTs) at USAID (2003): Background paper, AED and Winrock International, Washington DC, USA.
8. Grosse T.G. (2004): Jak rozwijać gospodarkę opartą na wiedzy w Polsce. Analizy i Opinie nr 24, ISP, Warszawa, 1-11
9. Grosse T.G. (2005): Nowe podejście do strategii lizbońskiej. Czy uda się przewyciężyć sprzeczności europejskiego kapitalizmu? Analizy i Opinie nr 34, ISP Warszawa, 1-10
10. Havelock R.G. (1969): Planning for innovation through dissemination and utilization of knowledge. The University of Michigan, Institute for Social Research, Ann Arbor, Michigan, USA.
11. Kania J. (2007): Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe AR nr 440, Rozprawy z. 318, Kraków
12. Królewicz C. (2001): Gospodarka oparta na wiedzy szansą dla Polski. Biblioteka Internetowa, www.luteranie.pl
13. Rivera W.M. (1991): Concepts and frameworks in international agricultural extension – an academic review. *Journal of Extension Systems*, 7, 2, 74–86, Bombay, India.
14. Rogers E.M. (1995): *Diffusion of Innovations*. Wyd. 4, Free Press, New York
15. Røling N., Engel P. (1991): From a knowledge system perspective: concepts and issues. [W:] *Proceedings of the European Seminar on Knowledge Management and Information Technology*. Agricultural University, Department of Extension Science, Wageningen, 3–15.
16. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. (1996): *Ekonomia*. Wyd. Nauk PWN, Warszawa
17. Swanson B.E., Claar J.B. (1984): The history and development of agricultural extension. [W:] *Agricultural extension. A reference manual*, second edition. Red. B.E. Swanson. Chapter 1, 1–19, FAO, Rome, Italy.
18. Wilkin J. (2002): Budowa instytucji wspierających rozwój wsi i rolnictwa w kontekście integracji Polski z Unią Europejską. [W:] *Wieś i rolnictwo, perspektywy rozwoju*. IERiGŻ, IRWiR, SGH – Katedra Agrobiznesu, Warszawa, 199–222.
19. Założenia polityki innowacyjnej państwa do 2002 roku (1999): KBN, Warszawa

JÓZEF KANIA

**ROLA DORADZTWA W DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNEJ SEKTORA
ROLNO-SPOŻYWCZEGO**

Słowa kluczowe: *doradztwo rolnicze, system wiedzy i informacji rolniczej, upowszechnianie wyników badań w rolnictwie, wdrażanie innowacji w rolnictwie*

STRESZCZENIE

Rozdrobnione i w większości ekonomicznie słabe gospodarstwa rolne napotykać na wiele barier we wdrażaniu innowacji, które ułatwiłyby ich dostosowanie się do wymogów konkurencyjnej gospodarki rynkowej. W Polsce brakuje jednak sprawnie funkcjonującego Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej przyspieszającego procesy innowacyjne, zwłaszcza w rolnictwie. Po stronie nauki brakuje rozwiązań, które stymulowałyby zainteresowanie podejmowaniem prac badawczych i wdrożeniowych do bezpośredniego wykorzystania w praktyce rolniczej. Małe gospodarstwa nie mają możliwości bezpośredniego zaangażowania nauki w rozwiązywanie swoich problemów. Doradztwo rolnicze – zwłaszcza publiczne finansowane z budżetu państwa – powinno aktywnie wspierać rolników w procesach dostosowawczych do wymagań rynkowej gospodarki.

Brak sprawnych powiązań pomiędzy instytucjami funkcjonującymi w Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej, utrudnia ich współdziałanie oraz funkcjonowanie jako systemu. W rezultacie tworzenie wiedzy rolniczej odbywa się często w oderwaniu od potrzeb i oczekiwań jej odbiorców. Efekty funkcjonowania różnych instytucji i organizacji, działających często w rozproszeniu bądź izolacji, są gorsze, niż można by oczekiwać, biorąc pod uwagę ich potencjał intelektualny. Sytuacja taka musi ulec zmianie, stąd też konieczność poszukiwania nowych rozwiązań organizacyjnych. Osiągnięcie oczekiwanych zmian w rolnictwie będzie jednak niemożliwe bez doradców posiadających gruntowną specjalistyczną wiedzę techniczną i ekonomiczną oraz umiejętności komunikowania się z rolnikami i otoczeniem rolnictwa, a także bez znaczącego wsparcia doradztwa, nauki i rolnictwa ze strony państwa (UE) oraz doradztwa ze strony nauki.

JÓZEF KANIA

THE PART OF ADVISORY IN INNOVATIVE ACTIVITY OF THE AGRI-FOOD SECTOR

Key words: *agriculture advisory, system of knowledge and agricultural information, extension of agricultural knowledge, implementation of innovation in agriculture*

SUMMARY

Comminution and mostly economically weak holdings meet many barriers in initiation of the innovation, which would make easy their adaptation to requirements of competitive market economy. However in Poland it is lack of the efficiently working System of Knowledge and Agricultural Information of accelerating innovative processes, especially

in agriculture. On science side it is lack of solutions, which would stimulate interest with treat of research and extension works to direct utilization in agricultural practice. Comminution and economically weak farms have not possibilities of direct engagement of the science into solving of their own problems. The agricultural advisory- especially public financed from the state budget - should actively support farmers in adjustment processes to requirements of market economy.

The lack of efficient connections among institutions working in the System of the Knowledge and Agricultural Information makes difficult in their cooperation and act as the system. Finally creation of agricultural knowledge takes place often separately from needs and expectations of her receivers. Effects of activities of different institutions and organizations, working often dispersedly or in isolation, are worse, than could be expected in consideration of their intellectual potential. Such situation must undergo change, therefore also it is necessity of inquiries of new organizational solutions. The success of awaited changes in agriculture will be however impossible without advisers possessing thorough specialistic technological and economic knowledge, and skills in communication with farmers and environment of agriculture, and also without significant support of advisory service, science and the agriculture from the state (EU) and advisory from the science side

e-mail: rukania@cyf-kr.edu.pl